

Vallfärd till den helige Holmgers grav i Skoklosters kyrka i Uppland den 20 okt 2007

Som inledning föredrog broder Sven H. Gullman följande

Med största sannolikhet vilar kvarlevorna efter den helige Holmger under koret i denna kyrka.

Holmger, kungason, blev ett offer för maktstrider i 1200-talets Sverige. Men innan jag berättar om Holmgers öde vill jag göra en kort historisk återblick.

Under den senare delen av 1100-talet och första hälften av 1200-talet kämpade två kungaätter, den Sverkerska och den Erikska, om tronen och avlöste varandra med en viss, oavsiktlig regelbundenhet. Bakom person- och familjemotsättningar kan man urskilja en genomgripande utveckling med konfrontation mellan olika samhällsföreträdare. Den kyrkliga administrationen hade inlemmats i den internationella kyrkan. Vårt land hade sedan 1164 en egen ärkebiskop i Uppsala och stiftet var etablerade. Det låg i kyrkans intresse att kungamakten stabiliserades. Man såg de första ansatserna till en central förvaltning, där kungen hade en jarl vid sin sida, dessutom en stabularius, dvs en stallare, och en camerarius. Från omkring 1150 och hundra år framåt var jarlens makt inte mindre än kungens – tidvis framträder han som den egentlige styresmannen. Mynt slogs i hans liksom i kungens namn. Det andliga inflytandet ledde till att trälldomen avtog och på 1330-talet helt upphörde.

Kungarna av Sverkers ätt dog ut 1222 med den unge Johan Sverkersson – vi kunde kalla honom Johan I – efter en oavbruten kamp med den Erikska ätten sedan mitten av 1100-talet. Denna ätt, den Erikska, hävdade sin legitimitet i förbund med kyrkan och i kamp med en s k rote, ett parti som i källorna kallades "folkungar", synonymt med de "uppländske" eller Upplands menighet. Dessa folkungar växlade sin lojalitet efter den politiska situationen. Två grenar av den Erikska ätten gjorde nu anspråk på tronen. Den ena vann med Erik Eriksson – Erik XI - men denne störtades 1229 i slaget vid Olustra – en plats som man fö inte vet var den låg - av en medlem av den andra grenen, nämligen Knut Holmgersson, på grund av sin reslighet kallad Knut Långe. Han avled dock redan efter fem år och företrädaren återkom som kung. Han hade under exilen vistats i Danmark där han hade sin mors släkt. Modern var dotter till Valdemar den store. Men Knut hade sonen Holmger som ingalunda ville finna sig i det utan ansåg sig vara den rättmätige efterträdaren på svearnas kungatron.

Nu kommer Birger Jarl in i bilden. Erik Eriksson fick stöd av en mäktig släkt i Östergötland, efter sin huvudgård kallad Bjälboätten. En medlem av denna klan, Birger, utsågs av kungen till jarl. Nu gällde det för honom att snabbt eliminera varje hot från Holmger och dennes anhängare. Holmger hade sina trogna bland de uppländska folkungarna. År 1247 stod den avgörande kampen mellan Birger och Holmger vid Sparrsätra norr om Enköping i Västmanland. Holmger förlorade och flydde till Gästrikland men blev upphunnen av Birger Jarls krigsfolk och avrättad året därpå, 1248.

Holmgers kropp fördes till cisterciensklostret i Sko i Uppland. Holmgers far, Knut, hade innan han blev kung överlämnat Sko gård till dominikanorden som emellertid snart avstod den till cisterciensorden. Redan 1244 finns ett dokument som visar klostrets existens. Den 9 juli detta år undertecknade påven Innocentius IV i Lyon ett brev där han tog abbedissan i Sko och hennes systrar i den Heliga stolens beskydd. Det säger kanske något om klostrets betydelse att ytterligare tre påvar utfärdade skyddsbrev, nämligen Alexander IV 1257, Martin IV 1281 och Klemens V 1310.

Holmger visade stort intresse för klostret och enligt Stora rimkrönikan förordnade han själv om sin begravning i klosterkyrkan. Han kom att kallas klostrets andre grundläggare. Fadern Knut hade fått sin grav i ett annat cisterciens kloster, nämligen Varnhem i Västergötland. Mot bakgrund av vad vi vet om sedvänjan kan vi utgå ifrån att Holmger utsåg Sko klosterkyrka till kunglig gravkyrka för sig och sina efterkommande. Han bör enligt traditionen i kungliga familjer i god tid ha låtit mura ett gravvalv av tegel under koret. Sådana finns i t ex Vreta klosters kyrka i Östergötland, Varnhems klosterkyrka och under koret i franciskanernas klosterkyrka i Stockholm, dvs Riddarholmskyrkan, samt i ruinen efter Mariakirken i det medeltida Oslo, nuvarande Gamlebyen.

Vi kan därför utgå ifrån att Holmgers kropp fick sitt sista vilorum i gravvalvet. Men fortsättningen blev en annan. Upplandsbönderna hade bara att notera fullbordat faktum, kungen och hans jarl Birger från Östergötland hade segrat.

Storbönderna i Uppland kände säkerligen ett främlingskap gentemot östgöten Birger och hans släkt och uppfattade det som ett nederlag att Birger hade besegrat deras ledare och låtit avrätta honom. Holmger kom att framstå som ett oskyldigt offer. Att denne då blev föremål för böner bör inte överraska och snart berättades det om till synes oförklarliga händelser som att sjuka blev botade. Också nunnorna blev övertygade om bönerns kraft. Måhända att systrarna kom från uppländska familjer där uppslutningen kring kung Knut och hans son hade varit stark. De bör därför ha tagit upp kroppen och låtit frigöra skelett och kranium och placera dessa i ett relikskrin i koret. Skrinet täcktes med ett bårtäcke som systrarna förfärdigade. Vi vet hur detta såg ut.

Holmgers grav blev målet för vallfärder, tacksamma pilgrimer skänkte generösa gåvor till klostret och den uppländska adeln överlämnade gårdar till systrarna. Tack vare den goda ekonomin kunde man snart uppföra gedigna klosterbyggnader. Ärkebiskoparna och övriga biskopar i Sverige tog klostret med den helige Holmgers grav i sitt beskydd och utlovade avlat till pilgrimer. Ärkebiskop Folke beviljade 1275 avlat åt dem som vid kyndelsmässan och på Johannes Döparens dag besökte klosterkyrkan och liknande brev finns bevarade av andra biskopar 1297 och 1298. Klostret hade omfattande kontakter med andra inte bara inom Sverige – man utbytte besök t ex med S:t Antonius dominikankloster i Wien.

Vi känner till två kyrkobyggnader som fick Holmgers namn. Den ena låg på Björklinge hed norr om Uppsala. Den andra var sannolikt en föregångare till Valö kyrka som byggdes i början på 1300-talet. Vi kan anta att dessa och andra kyrkor speciellt i Uppland var måna om att få relikier av Holmger.

Reformationen innebar inte klostrets omedelbara undergång. Nya systrar togs upp också efter 1527 och nunnor fanns där 1588. I ett skyddsbrev, utfärdat på abbedissans begäran av Erik XIV den 27 febr 1566, skriver kungen att inga systrar efter denna dag finge upptagas i klostret men att de som fanns där skulle få stanna till sin död – dock med villkor att de skulle upphöra med "papistiska ceremonier". Visserligen hade klostrets egendomar dragits in till kronan, men de som låg i Sko socken gav levebröd inte bara åt nunnorna utan också åt de gamla, hemlösa och fattiga kvinnor som systrarna måste härbärgera. Eftersom understöd 1577 lämnades till två s k konventspersoner, bör dessa vara de som levde i klostret 11 år senare.

Men 1596 inträffar det något som visar att reformationen ingalunda hade tagit död på allmogens tillit till den helige Holmger. Detta år fick kyrkoherden i Sko order från ärkebiskop Abraham Angermannus i Uppsala om att Holmgers sarkofag eller relikskrin skulle avlägsnas från kyrkan. Dess plats var i koret framför altaret. Varför ger ärkebiskopen kyrkoherden detta uppdrag? Han nämner själv anledningen. Kulten kring helgonets grav hade fortsatt 70 år efter reformationen och visade inga tecken på att avta. Relikskrinet måste därför bort och kvarlevorna begravas. Vi kan tänka oss att de

återfördes till gravvalvet. Alternativet kunde vara att de jordades under kyrkgolvet i koret – där fick många välbeställda i samhället sin grav – varför då inte hedra den helige Holmger på samma sätt! Det första alternativet förefaller mera troligt.

Gravtäcket, som sedan 1703 är i statlig ägo, kan ses i textilkammaren på Historiska museet i Stockholm. Det är för det enda bevarade i Sverige från medeltiden. Det är tillverkat av tunt grönt siden med stödtyg av blå lärft och sannolikt tillverkat i Albert Pärilstickares verkstad, möjligen på 1470-talet. Albert Pärilstickare och Albert Målare – Albertus Pictor – är för samma person. Mittfältet är utfört i sidenapplikationer i guld och silverbroderi. Broderierna kan vara utförda av cisterciensnunnorna i Sko. Runt gravtäcket löper följande latinska text:

*Natum preclara regali stirpe Sueorum
Olmgerum morum speculum mors strauit amara.
Hicque cubat capite plexus, sed mors preciosa
Monstratur rite multis signis speciosa.*

I översättning:

*Den grymma döden fällde Holmger,
denna dygdernas spegel, född av förnäm, kunglig svensk ätt.
Han blev halshuggen och ligger här begravnen,
men hans död visar sig rätteligen kostbar genom många underverk.*

I mittfältet ses bilden av Holmger med upplyftad vänsterarm och med ett svärd i högra handen. Bilden omges av blomsterslingor. Över huvudet svävar en krona. I övre vänstra hörnet ses bokstaven "b" – beatus – och till höger ett "o" som begynnelsebokstaven i helgonets latinska namn. Nedtill ser man till vänster den Erikska ättens vapensköld – tre bjälkar – och till höger folkungavapnet: ett lejon över tre ginbalkar.

Gravtäcket är sannolikt en kopia av det ursprungliga. Antar vi att systrarna snart efter Holmgers död förfärdigade ett gravtäck, bör detta under 200 år sannolikt ha blivit både skört och ömtåligt. Att det är en kopia styrks av det faktum att bokstäverna är av en typ som var vanlig på 1200-talet. Längden på gravtäcket har jag mätt upp till 209 cm och bredden till 108 cm. Utifrån dessa uppgifter kan man måhända beräkna längd, höjd och bredd på relikskrinet.

Den kult som snabbt växte fram borde knappast ha legat i Birger Jarls och hans efterkommandes intresse att utveckla. Det var en farlig motståndare som hade eliminerats. Dock blev kulten så stark att också folkungakungarna sällade sig till gynnarna. Vördnaden för Holmger fick kyrkligt godkännande och bars under 350 år upp av män och kvinnor som bad om hans förbön och fick uppleva bönhörelse. 1703 hade gravtäcket kommit i statlig ägo. Det tycks dessförinnan ha bevarats i Skoklosters församling, sannolikt i kyrkan. Det säger mycket om den kärlek till Holmger som generationer av församlingsbor måste ha hyst till sitt eget helgon, trots att de inte fick vörda det offentligt.

Tillåt mig till slut en personlig reflexion. Sedan tio år har Holmger kommit att stå mig nära. Vad hindrar att vi på nytt hedrar den helige Holmger med den vörnad som legat nere i 400 år! Sedan tio år är han med i mina egna böner.

Kommentar,
i synnerhet riktad till de norska ordensmedlemmarna. I häftet Vandring i Gamlebyen, förf. Morten Krogstad och Erik Schia, utg. i Oslo 1982, finns på sidan 52 intressanta

bilder från ruinen efter Mariakirken som visar "dobbeltgraven til Kong Håkon V Magnusson og hans dronning Eufemia, samt gravkammeret til fyrst Witslaw av Rügen, Eufemias bestefar". Den senare oppgiften är f ö felaktig – han var hennes far.